

# Jan Chłosta

---

## Patroni warmińskich miast

---

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 3, 425-431

---

2005

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jan Chłosta

## Patroni warmińskich miast

Miasta lokowane w latach 1284–1395 przez biskupów i kapitułę katedralną na Warmii miały swoich świętych patronów. Ich wybór często wyznaczały bieżące okoliczności, np. przeważnie kłęski żywiolowe. Na ogół obierano jednak takich patronów, których znaczenie i rozgłos wzmacniałoby wprowadzone na tych ziemiach chrześcijaństwo. Należy zatem przyznać rację Ericie Tidick, że patronami wznoszonych kościołów uczyniono w większości pierwszych apostołów: w Braniewie św. Andrzeja, który był także patronem diecezji warmińskiej, w Lidzbarku, Reszlu, Pieniężnie świętych Piotra i Pawła, w Orniecie Jana Ewangelistę, w Olsztynie św. Jakuba Starszego, w Jezioranach św. Bartłomieja, w Bisztyнку św. Macieja. Także w ośmiu z dwunastu miast warmińskich patronami głównych kościołów byli pierwsi apostołowie<sup>1</sup>. Nie zawsze i nie wszędzie jednak patroni pierwszych zbudowanych świątyń katolickich stawali się patronami miast.

W Olsztynie św. Jakub Starszy z chwilą wydania przez kapitułę katedralną aktu lokacyjnego 31 października 1353 r. stał się patronem grodu nad Łyną. Znalazł się w herbie jako pielgrzym w długiej, sięgającej do kostek szacie, z muszlą na kapeluszu, trzymając kij w ręku obok wieży, a właściwie bramy. Wiadomo, że św. Jakub należał do najbliższych uczniów Chrystusa. Ewangelisci, święci Łukasz i Mateusz, wymieniają go po Piotrze i Andrzeju, a św. Marek – na drugim miejscu, bezpośrednio po Piotrze. Tradycja mówi, że św. Jakub miał apostołować w Judei i Samarii, czasem dodawana jest jeszcze Hiszpania. Święty poniósł śmierć męczeńską około 44 r. W średniowieczu kult św. Jakuba zaczął się rozwijać w Hiszpanii. W miejscu jego pochówku powstało miasto Santiago de Compostella<sup>2</sup>. Do tego miasta przybywało wielu pielgrzymów. Wkrótce stało się to trzecie, po Jerozolimie i Rzymie, pod względem znaczenia sanktuarium świata chrześcijańskiego. Ponieważ w św. Jakubie czczono apostoła będącego blisko Jezusa, nauczającego i wiodącego pogan do wiary, stąd – należy sądzić – kapituła obrała go tu, w Olsztynie, wówczas najbardziej wysuniętym na południe miejscu Warmii, jako patrona kościoła i miasta. Miał zapewne wspomagać dalszą chrystianizację tych ziem. Św. Jakub został też patronem kościołów w Bartołtach Wielkich i Butrynach. Jego kult był w tym czasie bardzo silny na Warmii, o czym świadczy istnienie pięciu bractw św. Jakuba: w Dobrym Mieście, Braniewie, Orniecie, Pieniężnie i Lidzbarku<sup>3</sup>.

Kult św. Jakuba Starszego przetrwał do czasów współczesnych. W Olsztynie 25 lipca odbywały się jarmarki jakubowe, na które przyjeżdżali kupcy nawet z Elbląga. Miały one uroczystą oprawę, ale nigdy nie zapomniano o religijnym charakterze tego święta. Dzień patrona mieszkańcy Olsztyna rozpoczynali od udziału we mszy św. w katedrze. Na rynku Starego Miasta koncertowały

---

1 E. Tidick, *Beiträge zur Geschichte der Kirchen-Patrosinien im Deutschordenslanden Preußen bis 1525*, Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands (dalej: ZGAE), 1926, Bd. 22, s. 345.

2 M. Borzyszkowski, *O św. Jakubie Starszym, apostołe, patronie Olsztyna i jego pierwszego kościoła*, GO, 1999 z 5–7 II.

3 A. Kopiczko, *Ustrój i organizacja diecezji warmińskiej w latach 1525–1772*, Olsztyn 1993, s. 229.

orkiestry. W tym dniu oddawano salwy armatnie (ostatni raz w 1857 r.). Na wieży Starego Ratusza powiewała chorągiew z wizerunkiem św. Jakuba w kapeluszu z muszlą, w lewej ręce trzymającego księgę, a w prawej laskę pielgrzyma. Chorągiew pochodziła z dawnych dobrych, polskich czasów (ofiarowana 25 lipca 1764 r.). Z wieży kościoła św. Jakuba rozlegał się hejnał. Mieszczanie mówili wtedy, że „Kuba trąbi z wieży” (*Der Kuba bläst vom Turm*)<sup>4</sup>. Około 1860 r. magistrat Olsztyna przystąpił do zakładania w Lesie Miejskim ośrodka rekreacyjnego, nazwanego na wniosek burmistrza Jakuba Rarkowskiego, wielkiego wyznawcy św. Jakuba – Jakubowem.

Również w Bisztyнку, Jezioranach i Pieniężnie patronów głównych kościołów uznano za patronów miast. W Bisztyнку, jak wspomniano, był nim św. Maciej. Wcześniej istniał tam kościół pw. św. Marty. Ponieważ miasto lokował 30 marca 1385 r. sam biskup Henryk Sorbom, pozostawał pod patronatem rządcy diecezji, wywodzącego się ze wsi o nazwie Schönflies (w języku staropruskim Strowangen). Nazwy te jednak się nie przyjęły. Był to zresztą jedyny przypadek na Warmii, kiedy ze wsi utworzone zostało miasto. Bisztynek był jednym z najuboższych miast, nigdy nie otoczono go murami, stąd często ulegał zniszczeniu podczas wojen. O założenie tego miasta mieli się upomnieć mieszkańcy Paluz i Wozławek, którzy jednakowo byli oddaleni od Lidzbarka i Reszla<sup>5</sup>. Mieszczanie uznali św. Macieja za patrona dopiero w sierpniu 1722 r.<sup>6</sup>, a stało się to z powodu zarazy, jaka wybuchła w mieście.

Mieszkańcy wznosili wówczas błagalne modlitwy do świętych Macieja i Rocha. Usunęli z kościoła wszystkie ławki i na kolanach błagali świętych o ratunek<sup>7</sup>. W następnych latach odbywały się dziękczynne procesje do św. Macieja i św. Rocha za wyzwolenie od zarazy.

Z kolei w Jezioranach św. Bartłomiej patronował miastu od jego założenia, a więc od 1338 r. Był to, jak pisał św. Jan Ewangelista, „Prawdziwy Izraelita, w którym nie ma zdrady”. Tradycja utrzymuje, że poniósł męczeńską śmierć przez odarcie żywcem ze skóry. W średniowieczu św. Bartłomiej cieszył się powszechnym kultem. W Prusach kult ten rozwinęli Krzyżacy. Na zamku w Malborku znajdowała się kaplica pw. św. Bartłomieja. Kult świętego mogli też przenieść osadnicy z Nadrenii, spod Trewiru i Kolonii<sup>8</sup>, gdzie do dziś patronuje wielu kościołom. W Jezioranach istniało też bractwo kurkowe pod wezwaniem św. Bartłomieja<sup>9</sup>. Należeli do niego miejscowi kupcy i browarnicy. Podstawowym celem bractwa było przygotowanie miasta do obrony. Dlatego wymagano od członków, aby stale mieli przygotowaną broń. Obowiązkiem członków była też opieka nad ołtarzem św. św. Piotra i Pawła w kościele parafialnym w Jezioranach, zapalanie świec w dni świąteczne, udział w pogrzebach członków bractwa, wspólna modlitwa za zmarłych oraz utrzymywanie ogrodu strzeleckiego<sup>10</sup>. Szczególnie uroczyscie obchodzono poniedziałek Zielonych Świąt, kilka razy w roku członkowie bractwa odbywali zawody strzeleckie.

Na patronów głównego kościoła i miasta Pieniężna (Mehlsacku) obrano świętych Apostołów Piotra i Pawła. Potwierdza to, jak pisał Adolf Poschmann, herb miasta, na którym miecz św. Paw-

4 A. Funk, *Geschichte der Stadt Allenstein vom 1348 bis 1943*, Leer 1955, ss. 389–390. Por. *Olsztyn 1353–2003*, pod red. S. Achremczyka i W. Ogrodzińskiego, Olsztyn 2003, s. 167.

5 A. Poschmann, *Aus Ermlands Geschichte. Die Namen der ermländischen Städten*, Ermländischer Hauskalender, 1956, ss. 213–214.

6 E. Brachvogel, *Die Wappen der ermländischen Städte*, ZGAE, 1916, Bd. 19, s. 762.

7 *St. Rochus hilft*, Ermländischer Kirchenblatt (dalej: EK), 1939 nr 32 z 11 VIII.

8 E. Tidick, op. cit., s. 378; por. D. Loyal, *Sakrale Backeigentik im Ermland*, ZGAE, 1995, Beiheft 12, s. 168.

9 D. Bogdan, *Między pobożnością a zabawą. Świątowanie na Warmii w XVI–XVIII wieku*, w: *Życie codzienne na dawnych ziemiach pruskich. Obchody rocznicowe i świąteczne*, Olsztyn 2004, s. 38; por. A. Poschmann, *600 Jahre Seeburg*. Bilder aus alter und neuer Zeit 1328–1938, Bischofsburg, 1938 s. 68.

10 Ibidem.

ła został skrzyżowany z kluczem św. Piotra. Część klucza, którą wkłada się do zamka, jest skierowana w stronę pustego rogu, w pozostałych trzech rogach herbu umieszczono worki z mąką<sup>11</sup>. Kiedy pożar strawił w Pieniężnie wiele domów, naruszył też kościół św. św. Piotra i Pawła, za patrona miasta i kościoła został uznany wówczas także św. Mikołaj. Ale bp Eberhard z Nysy, zarządzający diecezją w latach 1301–1326, przywrócił pierwszeństwo św. św. Piotra i Pawła<sup>12</sup>.

Pierwszą patronką Braniewa, najstarszego miasta Warmii, lokowanego 27 grudnia 1254 r. przez bp. Anzelma, który założył kościół katedralny pod wezwaniem św. Andrzeja, była św. Magdalena, a więc nie patron pierwszego kościoła. Nie chodziło tu o ową grzeszną Marię Magdalę, która podczas uczytu u Szymona obmywała łzami nogi Chrystusa, lecz o niewiastę uwolnioną przez Zbawiciela z więzów szatana, która następnie towarzyszyła Jezusowi i apostołom. Święta Magdalena nazywana jest „apostolką apostołów”, bo to ją Chrystus wysłał do swoich uczniów z radosną nowiną. W Braniewie obraz św. Magdaleny wisiał przed frontem ratusza. Ona też była drugą patronką wzniesionego w XIII w. kościoła św. Katarzyny<sup>13</sup>. Jeszcze 19 czerwca 1828 r. przyszedł biskup warmiński Ambroży Józef Geritz, wówczas kanonik warmiński, napisał, że św. Maria Magdalena jest patronką miasta, a nie kościoła<sup>14</sup>. Imieniem „Magdalena” został nazwany dzwon w kościele św. Katarzyny, pochodzący jeszcze z 1726 r., o brzmieniu najbardziej dźwięcznym w całych Prusach Wschodnich. W czasie II wojny światowej nie zdążono go przetopić i od 1955 r. znajduje się w Kornelimünster w pobliżu Akwizgranu. Także cmentarz w Braniewie na wysokiej skarpie rzeki Pastki nosił imię Magdaleny.

Już w naszych czasach patronką Braniewa uczyniono błogosławioną Reginę Protmann (1552–1613). Jej biografia jest znana. W dziewiętnastym roku życia opuściła dom swego ojca, bogatego patrycjusza i kupca braniewskiego Piotra, i z dwiema przyjaciółkami założyła na skraju miasta konwent, w którym pielęgnowały chorych i opuszczonych. Młoda wspólnota wkrótce pozyskała poparcie biskupa koadiutora Marcina Kromera, który w 1583 r. przyjął regułę Zgromadzenia Katarzynek, zatwierdzoną w 1602 r. przez legata papieskiego Klaudiusza Ragoniego<sup>15</sup>.

Uznanie Reginy Protmann za patronkę Braniewa nastąpiło bezpośrednio po beatyfikacji założycielki Zgromadzenia Sióstr św. Katarzyny, dokonanej 13 czerwca 1999 r. w Warszawie przez Jana Pawła II. Oto 22 lutego 2000 r. watykańska Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów przychyliła się do prośby Rady Miasta przekazanej do Rzymu przez ks. abp. metropolitę warmińskiego dr. Edmunda Piszczka<sup>16</sup> i uczyniła „Błogosławioną Reginę Protmann Patronką u Boga miasta zwanego Braniewo”. Uroczystość przyjęcia patronki miasta została połączona z aktem podniesienia do rangi Bazyliki Mniejszej (10 lutego 2001 r.) odbudowanego kościoła św. Katarzyny w Braniewie i odbyła się 9 czerwca 2002 r.

Święta Magdalena jest także patronką Lidzbarka, miasta stanowiącego w latach 1350–1795 siedzibę biskupów warmińskich. Jej płaskorzeźba znajduje się do dziś we wnęce predelii głównego ołtarza kościoła pw. św. św. Piotra i Pawła obok Stanisława Szczepanowskiego<sup>17</sup>. W 1709 r. za prośbą Jana Kazimierza Weidnera, wprowadzono „po wieczne czasy” w wigilię św. Marii Magda-

11 A. Poschmann, *Aus Ermlands Geschichte*, s. 221.

12 E. Tidick, op. cit., s. 375. Pomijam w tym miejscu Seweryna Pieniężnego (1890–1940) redaktora i wydawcę „Gazety Olsztyńskiej” z lat międzywojennych, zamordowanego w obozie koncentracyjnym Hohenbruch koło Królewca. Jego nazwisko posłużyło do zmiany nazwy miasta po 1945 r. z Mehlsack na Pieniężno.

13 E. Brachvogel, *Die Wappen*, op. cit., s. 762.

14 Ibidem, s. 772.

15 G. Śliwińska, *Dzieje zgromadzenia sióstr św. Katarzyny dziewicy i męczennicy w latach 1571–1772*, Olsztyn 1996.

16 Uchwała Rady Miasta nr XX/124/200 z 28 VI 2000 r. (Biuro Rady miasta Braniewo oraz materiały dotyczące Braniewa w Kurii Metropolitarnej w Olsztynie).

17 A. Peter, *Die Stadt Heilsberg ihre Umgebung von der Grundung bis in die neuste Zeit*, Heilsberg 1900, s. 51.

leny jako dzień pokuty i ścisłego postu, bez rozpalań ognia, czyli bez gotowania potraw, zwyczaj urządzania procesji dziękczynnych. Mieszkańcy Lidzbarka udawali się sprzed domu burmistrza do Kaplicy Jerozolimskiej, potem do kościoła. W 1717 r. drugim patronem kościoła parafialnego został św. Michał Archanioł. Ówczesny biskup warmiński Teodor Potocki umieścił na wieży nad hełmem rzeźbę ze złoczonego brązu właśnie św. Michała<sup>18</sup>. Odtąd uznawano tego świętego za patrona Lidzbarka Warmińskiego. Nie stało się to nagle, bo już w końcu XVII w. w lidzbarskim kościele przed ufundowanym przez mieszczan ołtarzem odprawiano modły i śpiewy dziękczynne za uratowanie miasta od epidemii. Wtedy biskup zarządził szczególnie uroczyste obchody wigilii i święta Michała Archanioła, połączone ze zbieraniem wosku<sup>19</sup>.

W pobliżu konwentu sióstr ze Zgromadzenia św. Katarzyny, w Lidzbarku utworzonego w 1586 r., umieszczona została rzeźba z piaskowca św. Katarzyny Aleksandryjskiej.

Poza tym św. Katarzyna była patronką Dobrego Miasta i Reszla. Jej kult rozwinął na Warmii bp Henryk Sorbom. Był on w latach 1365–1373 sekretarzem w kancelarii cesarza Karola IV i dzięki jego protekcji uzyskał prowizję papieską na kanonię warmińską, a potem na biskupstwo. Towarzysząc w podróżach swemu protektorowi, zetknął się z kultem św. Katarzyny<sup>20</sup>. Wielką cześć tej świętej oddawał sam cesarz, który w 1377 r. przekazał za pośrednictwem biskupa relikwie św. Katarzyny przeznaczone dla komtura pokarmińskiego Güntera von Hohenstein<sup>21</sup>. Ostatecznie zostały one umieszczone w kaplicy zamku w Brandenburgu. Jej męczeństwo (była poddawana okrutnym torturom), jak przyjmowano, miało się przyczynić do nawrócenia pogan.

W Reszlu za uwolnienie od zarazy, która wybuchła w 1609 r. i zabrała w mieście i okolicy tysięcy siedemset istnień ludzkich, na cześć patronki Reszla św. Katarzyny w pierwszą niedzielę po 25 listopada urządzono uroczystości nazwane „dniem pochwalnym”. Zwyczaj ten zachował się w innej formie do I wojny światowej – siostry ze Zgromadzenia św. Katarzyny przed ranną mszą św. ofiarowywały jedną większą świecę<sup>22</sup>.

Świętą Katarzynę czczono właściwie we wszystkich czterech diecezjach pruskich. W dniu jej święta nie pracowano, a w katedrze fromborskiej śpiewany był hymn:

Ave Catharina Martyr et Regina  
Virgo Dei digma mitiset benigna est.

W przeszłości w diecezji warmińskiej oprócz kościoła w Braniewie, św. Katarzyna patronowała jeszcze siedmiu świątyniom: w Brąswaldzie, Cerkiewniku, Henrykowie, Kętrzynie, Lubominie, Płaskini i Straszewie. Z pewnością kult tej świętej rozwijała wówczas przyszła błogosławiona Regina Protmann; kolejne konwenty powstały w Orniecie, Lidzbarku, Reszlu.

W Reszlu św. Katarzyna była drugą patronką kościoła pw. św. św. Piotra i Pawła. Natomiast w Dobrym Mieście, jak wynika z wydawnictwa poświęconego sześćsetleciu miasta (dodatek do „Guttstädter Zeitung” z 31 sierpnia 1929 r.) na tytułowej stronie umieszczono obraz świętej na tle kolegiaty z podpisem: „St Katharina die Stadtpatronin Guttstads nach dem Orginal von Prof. Mathäus Schiestl. Aus dem Ehrenburgerbrief des kommerzienrates Adalbert Fischer, Berlin”. Jednak w dwudziestostronicowym tekście nie ma ani jednego zdania o św. Katarzynie jako patronce mia-

18 J. Piskorska, *Lidzbark Warmiński. Inwentarz ruchomych zabytków sztuki kościelnej diecezji warmińskiej według stanu z 1980 r.*, Studia Warmińskie, 1982, t. XIX, s. 341.

19 Ibidem, s. 344. Po 1945 r. został zachowany kult św. Michała jako patrona miasta. Po uroczystej mszy św. w każdą niedzielę odmawiana jest modlitwa do św. Michała, zaczynająca się od słów: „Święty Michale Archaniele, broń nas w walce...”.

20 D. Loyal, op. cit., s. 65.

21 *Słownik biograficzny kapituły warmińskiej*, Olsztyn 1996, s. 231.

22 G. Matern, *Geschichte der Pfarrgemeinde ss. Petri und Pauli in Rössel, Königsberg 1935*, s. 247.

sta. W wydanej w tym samym roku monografii Dobrego Miasta, autorstwa burmistrza dr. Gustawa Beckmanna znalazła się wzmianka, że przy drodze z Dobrego Miasta do Barczewa stała kaplica św. Mikołaja. Właśnie św. Mikołaj był patronem pierwszego drewnianego kościoła a także patronem miasta<sup>23</sup>. Dodać należy, że kaplica została zbudowana przez dziekana ks. Walentego Helwina około 1597 r. Przebudowano ją w 1741 r., a teraz służy parafii grecko-katolickiej.

W średniowieczu św. Mikołaj patronował Fromborkowi, bo kult tego świętego był rozwijany przede wszystkim w miejscowościach nadmorskich takich jak Hamburg, Lubeka, Rostock, Królewiec, Elbląg. W 1324 r. w Iławie nad Jeziorakiem zbudowano kaplicę pw. św. Mikołaja. 29 maja 1490 r. burmistrz Fromborka zwrócił się do rajców Gdańska, aby sprzedali drewno do budowy zniszczonego podczas wojny trzynastoletniej kościoła św. Mikołaja. Proponował przy tym, aby drewno można przetransportować Zalewem Wiślanym, co sugeruje, że w rejonie Krynicy Morskiej musiało być wyjście z Zalewu na Bałtyk<sup>24</sup>. Odbudowany kościół konsekrował 22 czerwca 1507 r. sufragan Jan Wilde. W 1703 r. spaliła się wieża, której nigdy nie odbudowano.

We Fromborku zawsze czczono św. Mikołaja. Tradycja mówi, że kiedy zbliżała się burza, zapalano tam świece i modlono się do niego, prosząc o ochronę. Podczas kolejnych pożarów w mieście kościół ocalał, co uwiecznił w wierszu, będącym modlitwą, urodzony we Fromborku poeta i folklorysta niemiecki Teodor Bornowski (1829–1892)<sup>25</sup>. Podczas ostatniej wojny kościół jednak został doszczętnie zniszczony i odtąd funkcję parafii pełni katedra. Zawsze czcili św. Mikołaja rybacy. Uznawali go za wybawcę w sytuacjach nadzwyczajnego zagrożenia na morzu. We Fromborku darowali swemu patronowi świecę długości jaką miał maszt żaglowca.

We Fromborku oddawano cześć także św. Marii Magdaleny. Od 1605 r. 22 lipca ulice miasta przemierzała procesja dziękczynna, m.in. bore dziewczęta niosły obraz św. Marii Magdaleny, przy tym odmawiały *Litanie do Wszystkich Świętych*. Był to akt podziękowania za uratowanie mieszkańców podczas burzy, która nawiedziła Frombork. W XVII w. zmieniono herb miasta – z jednej z trzech czerwonych wież (środkowej) wylania się srebrna postać św. Marii Magdaleny z dłońmi złożonymi do modlitwy – jako patronka miasta<sup>26</sup>.

20 kwietnia 1996 r. przewodniczący Rady Miejskiej we Fromborku zwrócił się do proboszcza parafii katedralnej o nadanie miastu patronatu Matki Bożej. W związku z tym ks. kanonik Tadeusz Graniczka, proboszcz katedry fromborskiej, skierował 30 marca 1998 r. w tej sprawie pismo do ks. abp. Edmunda Piszczka. W trakcie wymiany korespondencji nie pojawiła się kwestia dotychczasowego patronatu miasta. Ostatecznie 29 lipca 1998 r. Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów Stolicy Apostolskiej nadała miastu patronat: „Najświętszej Marii Panny naszej Pani, Patronki u Boga miasta Fromborka”<sup>27</sup>.

23 G. Beckmann, *Geschichte der Stadt Guttstadt*, Guttstadt 1929, s. 12.

24 *St. Nikolaus Schutzpatron in Frauenburg*, EK, 1934, nr 48 z 2 XII.

25 Erlös uns, heiliger Nikolaus,

Du Schutz und Schirm dem Gotteshaus!

Bewahr auch gnädig Haus

Mit segnender Hand

Von Blitz und Brand

Und jeglichen Schaden

Durch Gottes Gnaden,

Durch Gottes Namen

In Ewigkeit Amen.

26 *Deutsches Städtebuch. Handbuch städtischer Geschichte*, pod red. E. Keyser, Bd. I, Stuttgart 1938, s. 51; C. Beckherrn, *Die Wappen der Städte Alt Preussens*, *Altpreuussische Monatschrift*, 1892, H. 3/4, ss. 264–265.

27 Pismo w Kurii Metropolitarnej w Olsztynie (materiały dotyczące Fromborka).

Święta Elżbieta była patronką lokowanej przez bp. Eberharda z Nysy 13 marca 1313 r. Ornety. Biskup sprowadził tu wielu osadników z rodzinnego Śląska. Należy sądzić, że to oni przenieśli do miasta kult tej świętej. W miejscowej szkole znajdował się jej obraz z podpisem, że jest to patronka Ornety<sup>28</sup>. Kult św. Elżbiety związano również z diecezjalnym Caritasem. Stąd utrwaliło się na Warmii zawołanie błagalne: „Święto Elżbieto, patronko miasta Ornety i Królowo Caritasu, pobłogosław swoich wyznawców, żyjących w sercu Warmii”<sup>29</sup>. W latach 1872–1875 zbudowano na górze św. Andrzeja niedaleko Ornety zakład św. Elżbiety dla epileptyków i umysłowo chorych; dom ten był czynny do 1945 r.

W pozostałych dwóch miastach warmińskich Barczewie i Biskupcu rozwijał się kult wielu świętych. Barczewo było miastem biskupim. Pierwsza lokalizacja grodu miała miejsce na skraju wadańskiego jeziora. Po całkowitym zniszczeniu grodu zimą 1353–1354 przez Litwinów, miejsce kolejnej lokalizacji miasta zostało przesunięte o milę na wschód. W herbie Barczewa aniołowie podtrzymują biskupią mitrę. W końcu XIV w. szczególną czcią otaczano tam św. Annę<sup>30</sup>. Kult przynieśli na Warmię Krzyżacy. Święta Anna patronowała m.in. dolnej kaplicy zamku malborskiego. Do Barczewa cześć dla tej świętej przywiódł Fryderyk von Liebezell. W XVI w. za sprawą bp. Andrzeja Batorego, późniejszego kardynała, rozwinął się kult św. Andrzeja, głównego patrona diecezji warmińskiej. W Barczewie za sprawą franciszkanów bardzo silnie rozwinął się kult św. Antoniego. Na odpust 13 czerwca przybywali Warmiacy z całej południowej Warmii<sup>31</sup>, niekiedy, jak pisał ks. Walenty Barczewski, aż trzydzieści jeden „łosier”, czyli pielgrzymek. Niezależnie od tego w Barczewie czczony był ponoć także św. Błażej, którego rzeźba znajdowała się w niszy ratusza.

Biskupiec jako miasto patronalne bp. Henryka Sorboma znaczone było herbem tego rządcy diecezji. Miasto było otoczone murem. Doszczętnie zniszczone po bitwie pod Grunwaldem, potem podczas wojny głodowej w 1414 r., jednak wciąż było odbudowywane przez mieszkańców. Od lokacji miasta, a więc 17 października 1395 r. zawsze obecny był tam kult św. Jana Chrzciciela, który był patronem kościoła. Czczono też Matkę Bożą. Po pożarach wielokrotnie odnawiano kościół. W 1505 r. mieszczan biskupieckich wsparł bp Łukasz Watzenrode, przeznaczając na odbudowę kościoła budulec po rozebranej świątyni św. Ducha w Lidzbarku<sup>32</sup>. W końcu XIX w. kościół znacznie rozbudował ks. Edward Herrmann (1836–1916), późniejszy sufragan warmiński. Na początku miasto stanowiło centrum dekanalne. Straciło te uprawnienia w początkach XVII w. i należało do dekanatu jeziorańskiego, a od 1610 r. do dekanatu barczewskiego; w 1830 r. w Biskupcu znów rezydował dziekan.

Jeszcze do niedawna pobożni Warmiacy – polscy z południowej i niemieccy z północnej części – zwracali się z błagalnymi modlitwami w chwilach zagrożenia epidemią, pożarami bądź wojną do patronów swoich miast, układali specjalne modlitwy. Postrzegali w tym jedyny skuteczny środek usunięcia żywiołu i nieszczęścia. Zawsze potem pamiętali o świętych patronach. Przez wiele lat byli im wdzięczni, okazывali to w dziękczynnych procesjach. Niekiedy miasta zmieniały patronów. W przeszłości decydowały o tym szczególnie okoliczności. Tak było w XVII w. we Fromborku, kiedy obrano na patronkę pokutnicę Marię Magdalę, która zawsze pomagała potrzebującym

28 Fotografie św. Elżbiety, EK, 1934, nr 46 z 18 XI.

29 *Die hl. Elisabeth Stadtpatronin und Königen Caritas*, EK, 1936, nr 40 z 4 X.

30 W. Koppenhagen. *Geschichte der Stadt Wartenburg*, 1938, Państwowe Archiwum w Olsztynie, syg. Magistrat Wartenburg 247/367 (mps).

31 Pomiąłem postać ks. Walentego Barczewskiego (1856–1928), etnografa, pisarza i historyka polskiej Warmii, autora m.in. *Kiemasów na Warmii, Geografii polskiej Warmii, Nowych kościołów katolickich na Mazurach*. Jego nazwisko postużyło po 1945 r. do zmiany dawnej nazwy Wartenburg na Barczewo.

32 R. Teichert, *Geschichte die Stadt Bischofsburg*, Biskupiec 1934, s. 88.

w trudnym położeniu, jeśli wierni okazywali skruchę i „z otwartym sercem zwracali się do Boga”. Mieszczanie wykorzystywali też wyznaczone w kalendarzu dni patronackie na urządzenie spotkań, specjalnych jarmarków, zawodów strzeleckich, tak było m.in. w Olsztynie 25 lipca w dzień św. Jakuba, w Barczewie 13 czerwca w dzień św. Antoniego Padewskiego, w Jezioranach 24 sierpnia w dzień św. Bartłomieja, w Lidzbarku 21 lipca w wigilię św. Magdaleny. Warmiacy niejako „wciągali” patronów w zwyczajne życie codzienne przez to, jak im się zdawało, łatwiej było pokonywać ziemskie trudności.